

Adam KORDYS* (Siedlce University, Poland)

Dobra Ziemskie Narodowe Wiszniów i ich zarządcy

Słowa kluczowe: Wiszniów, Wiśniew, Siedlce, Królestwo Polskie, administracja

Wiśniew¹ jest obecnie miejscowością gminną i parafialną, położoną w powiecie siedleckim przy trasie Siedlce-Lublin. W XIX wieku była centrum dóbr ziemskich, zorganizowanych najpierw jako ekonomia wiszniowska, a po 1815 roku jako Dobra Ziemskie Narodowe Wiszniów. Majętności te były brane pod uwagę jako donacje, najpierw w okresie Księstwa Warszawskiego, a następnie w czasie panowania rosyjskiego.

Celem artykułu jest przedstawienie ogólnej charakterystyki tych dóbr, przede wszystkim zmian granic. W tym zakresie odnotowujemy szczególną dynamikę, związaną z polityką zmieniających się gospodarzy tych ziem. Podejmowana tematyka ma wymiar przede wszystkim lokalny, gdyż obejmuje obszar dzisiejszych kilku gmin powiatu siedleckiego, tj. Wiśniew, Domanice, Siedlce i Zbuczyn. Jednak sprawy omawiane przy okazji m. in. zmian granic dóbr, czy warunków obejmowania dzierżaw, odnoszą się także do zagadnień wspólnych dla całego zaboru austriackiego w jego kształcie przed 1809 r., następnie Księstwa Warszawskiego i w końcu Królestwa Polskiego. Poznajemy przy tym stosunek zmieniających się władz do własności skarbowych.

Zakres chronologiczny pracy obejmuje okres od początku XIX wieku do 1868 r., gdy Dobra Ziemskie Narodowe Wiszniów weszły jako donacje w posiadanie generała Zachara Stiepanowicza Maniukina.²

* Institute of History and International Relations; kordys.adam@gmail.com

¹ Nazwa współczesna miejscowości.

² Zachar Stiepanowicz Maniukin (?-1888) – rosyjski generał; uczestnik wielu konfliktów zbrojnych na Kaukazie. W latach 1848-53 dowodził pułkiem szyrwańskim, którego nazwa pochodziła od Chanatu Szyrwańskiego mającego stolicę w Baku, a w czasie 1857-60 sprawował funkcję wojskowego gubernatora Dagestanu. Natomiast w latach 1863-64 brał udział w dławieniu Powstania Styczniowego na terenie Królestwa Polskiego. Jego działalność antypowstańcza i antypolska upamiętniona została szczególnie na terenach byłego obwodu białostockiego, zwłaszcza po bitwie pod Siemiatyczami oraz pod Ossową - na terenie powiatu włodawskiego. W 1863 r. Maniukin sprawował też funkcję naczelnika wojskowego powiatu augustowskiego, zaś w grudniu tego roku, był już naczelnikiem siedleckiego oddziału wojennego. Pod koniec lat 60. XIX wieku został nagrodzony przez cara Aleksandra II donacją Wiszniów, usytuowaną na terenie powiatu siedleckiego. Prawa do tej donacji, zgodnie z zasadą majoratu, przeszły następnie na najstarszego syna Maniukina - Mikołaja Zachara Maniukina nazywano „pokurczem”, co oznacza po rozszyfrowaniu tej nazwy, iż musiał być postacią niezgrabną i brzydką. Jego ojciec - Stiepan Maniukin był Rosjaninem, natomiast matka - była Polką.

Sprawa organizacji dóbr wiśniewskich w omawianym okresie nie była dotychczas całościowo podejmowana w badaniach historycznych. Niektóre aspekty fragmentarycznie pojawiały się w publikacjach Bogusława Gierlacha,³ Krystyny Jastrzębskiej,⁴ Katarzyny Niedziółka,⁵ Jarosława Cabaja.⁶ Praca niniejsza oparta jest na bazie źródłowej, rozproszonej w kilku archiwach. Cenne materiały dotyczące organizacji dóbr znajdują się w zespole Hipoteka w Siedlcach w Archiwum Państwowym w Siedlcach. Warunki przejmowania majątków w dzierżawy zawierają akta Zarządu Dóbr Państwowych w Archiwum Państwowym w Radomiu. Uzupełnieniem danych osobowych są materiały stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Zbuczynie, do której należał Wiśniew w XIX wieku.

W omawianym okresie Wiśniew był wsią średniej wielkości, włościańską. W dostępnych źródłach spotykamy różne nazwy miejscowości. W księgach hipotecznych jest to Wiszniów, zaś w aktach wydawanych przez urzędy spotykamy Wiszniew. W tekście niniejszym stosuję przede wszystkim współczesną nazwę, chociaż w cytowanych źródłach pojawia się nomenklatura XIX-wieczna.

Wiśniew w XIX w. miał raczej korzystne ułożenie, bo przy głównym szlaku komunikacyjnym łączącym miasta Siedlce i Łuków, ale też w niewielkiej odległości od rzeki Muchawki. Ta z kolei ograniczała rozwój osady jedynie do południowej strony dorzecza, a to ze względu na korzystniejsze ukształtowanie terenu. Pobliska rzeka nazywana wówczas także rzeczką Muchawiec, stanowiła naturalną granicę z Dobrami Rządowymi Mościbrody (dawna nazwa Maścibrody), rozciągającymi się po jej północnej stronie.⁷

Na przełomie XVIII i XIX w. funkcjonowało starostwo niegrodowe Wiszniów zarządzane przez Dymitra i Józefę Jabłonowskich, a następnie ich syna Stanisława.⁸ Dzierżawy tej królewskiej na rzecz Jabłonowskich zostały nadane za czasów panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Taki stan posiadania użytkowników tych dóbr przetrwał upadek Rzeczypospolitej. Z urzędowych danych, powstałych blisko dziesięć lat po III rozbiórce Polski, wynika że w okresie od 24 czerwca 1804 r. do 24 czerwca 1807 r. majątek znajdujący się na terenie zaboru austriackiego, został oddany w dzierżawę Antoniemu Malinowskiemu.⁹ Książę Stanisław Jabłonowski przekazał wówczas

Urodził się w województwie mohylewskim, a wychowanie zdobywał w dawnym zakładzie witebskich jezuitów; GRALEWSKI (1877) 170 - 173 ; SZAREK (2013); ZDANOWICZ (2013); Ponadto Maniukin jako właściciel majoratu Wiszniew oraz będąc już w stanie spoczynku, sprawował w latach 1885-88 urząd sędziego gminnego w Sądzie Gminnym IV okręgu z siedzibą w Wiszniewie; BEREZA, OKNIŃSKI (2010) 93.

³ GIERLACH (1986); GIERLACH (2003).

⁴ JASTRZĘBSKA (2003).

⁵ NIEDZIÓŁKA (2005).

⁶ CABAJ (2013) 347 - 381.

⁷ Archiwum Państwowe w Radomiu (dalej APR), Zarząd Dóbr Państwowych (dalej ZDP - Sukcesje, sygn. 15550, *Protokół okazania i oddania dotychczasowemu dzierżawcy Dóbr Wiszniew granic nowo urządzonego folwarku Wiszniew, z dnia 25 czerwca/7 lipca 1848*, b.n.k.

⁸ CABAJ (2013) 343.

⁹ CABAJ (2013) 344 - 345.

Malinowskiemu: *wieś Wiszniów z przyległościami, Kaczory, Ciosna, Myrcha, Wolka, Stok, Koty, Ruda i Goschorz* [obecnie Gostchorz – A.K.]; *wieś Domanice z przyległymi wioskami Kopcie, Czachy, Przywory, a także Wójtostwo Domanickie osobnym prawem posiadane, wszystkie należące do tych dóbr folwarki, młyny, browary, karczmy, pola, ogrody, stawy, sadzawki oraz wszystkich poddanych i ich robocizny, czynsze oraz daniny*.¹⁰ Malinowski nie zarządzał tymi posiadłościami do końca oznaczonego terminu, a to dlatego, że w 1806 r. Jabłonowski zmarł i majątek przejął rząd austriacki. W maju 1807 r. dobra Wiszniów zostały ponownie wypuszczone warendę, a jego dzierżawcą został, na okres lat 12, Szymon Kosiński.¹¹

W 1809 r. Wiśniew zmienił przynależność administracyjno-państwową. Z terenów tzw. Galicji Zachodniej, przyłączonych wówczas do Księstwa Warszawskiego, utworzono cztery nowe departamenty, w tym siedlecki. Na terenie tego ostatniego znalazły się omawiane dobra ziemskie. Włączono je wówczas do grupy majątków przewidzianych na donacje dla francuskich oficerów. Do końca istnienia Księstwa Warszawskiego te tzw. donacje galicyjskie nie zostały jednak wydzielone,¹² a Kosiński zarządzał dobrami Wiszniów do 1819 r. Ostatnie cztery lata przypadły więc na okres istnienia Królestwa Polskiego.

Od 1 czerwca 1819 r. dzierżawcą ekonomii Wiszniów, w skład której wchodziły folwarki Wiszniów i Domanice, został Antoni Sienkiewicz, pułkownik armii Księstwa Warszawskiego.¹³ On to na mocy kontraktu zawartego z rządem Królestwa Polskiego otrzymał powyższe folwarki w dzierżawę na lat 12 tj. do końca maja 1831 r.¹⁴ W 1820 r., za zgodą Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, oddał folwark Domanice w dzierżawę Pawłowi Pniewskiemu – kapitanowi prawdopodobnie również armii Księstwa Warszawskiego, na lat 12. Pniewski zarządzał dobrami Domanice, zgodnie z kontraktem od

¹⁰ CABAJ (2013) 344 - 345.

¹¹ APR, ZDP - Sukcesje, sygn. 21860, *Uchwała Delegacji Administracyjnej w zastępstwie Rady Stanu Królestwa Polskiego do rozstrzygnięcia sporów administracyjnych, nr 623 z dnia 12 lipca 1820 r.*, b.n.k.

¹² SENKOWSKA-GLÜCK (1968) 142 - 146.

¹³ **Antoni Sienkiewicz** (Sinkiewicz) - mieszkał w Warszawie, a na folwarku przebywał najczęściej jego syn Józef; Antoni Sienkiewicz to uczestnik insurekcji kościuszkowskiej, dowodził mieszczanami w dniu 18 kwietnia 1794 r. w szturmie na pałac O. Igelströma a także na kościół i klasztor Kapucynów w Warszawie, po przegranej bitwie pod Maciejowicami został komisarzem prowiantowym przy dywizji gen. Józefa Zajączka, nie wiadomo w jakich okolicznościach został pułkownikiem, jednak w tej randze walczył w armii Księstwa Warszawskiego już w 1807 r. mając za zwierzchnika gen. Zajączka. W 1808 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim *Virtuti Militari*. W wojnie z Austrią walczył również pod dowództwem Zajączka. W 1810 r. przeniesiony został w stan spoczynku. Zmarł w 1825 roku; *IPSB*.

¹⁴ APR, ZDP - Sukcesje, sygn. 20418, *Pismo od Kommissyi Województwa Podlaskiego Wydział Dóbr i Lasów Rządowych do Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu, Siedlce, dnia 30 października 1820 r.*, b.n.k.

dnia 1 czerwca 1819 r.,¹⁵ ale już w 1822 r. zrzekł się dalszej dzierżawy tego folwarku na rzecz Aleksandra Rozwadowskiego. Głównym tego powodem były problemy zdrowotne tego pierwszego. Przejęcie dzierżawy pomiędzy wymienionymi osobami dokonało się formalnie w dniu 31 maja 1822 r.¹⁶

Sienkiewicz scedował również prawo do dzierżawy folwarku w Wiśniewie. Powodem podjęcia takiej decyzji były przede wszystkim kłopoty finansowe, ale też stawiane mu zarzuty złego obchodzenia się z włościanami. Nowym posesorem majątku został Aleksander Hordziejewski, który dzierżawę rozpoczął w listopadzie 1821 r.,¹⁷ lecz wkrótce bo w dniu 26 marca 1822 r. zmarł w wieku 53 lat.¹⁸ Wdowa po zmarłym posesorze (dokument nie zawiera jej imienia), złożyła deklarację w imieniu swoim i kilkorga swoich nieletnich dzieci w Wydziale Skarbu Komisji Województwa Podlaskiego. W dokumencie tym Hordziejewska zobowiązywała się dotrzymać terminu dzierżawy dóbr Wiszniów, określonego w kontrakcie, tj. do 1831 r. Gwarantem prawidłowego prowadzenia majątku miał być zaproponowany przez nią administrator, Franciszek Celiński. Takiemu rozwiązaniu była zapewne przeciwna rada familijna, gdyż po zasięgnięciu jej opinii wnioskodawczyni odstąpiła prawo dalszej dzierżawy majątku na rzecz wyżej wymienionego zarządcy¹⁹. Z tego to względu od 1822 r. zarządzał on omawianymi dobrami.

W tym okresie do ekonomii Wiszniów przyłączone zostały sąsiednie folwarki: w Wołyńcach, w Mościbrodach i Zbuczynie. Taki stan majątkowy potwierdza wykaz hipoteczny dotyczący Dóbr Ziemskich Wiszniów, założony w 1825 r. na podstawie ustawy *Prawo o przywilejach i hipotekach*. W pierwszym dziale tej hipoteki zatytułowanym *Wymienienie nieruchomości i opisanie granic*, wyszczególnione zostały immobilia wchodzące w skład tejże ekonomii, a mianowicie [...] *Dobra Ziemskie Narodowe Wiszniów składające się z folwarku i wsi Wiszniów oraz młyna wodnego tegoż nazwiska, wsi Ciosna i młyna wodnego Kaczory, wsi Goschorza i młyna wodnego tegoż nazwiska i młyna wodnego Myrcha zwanego, wsi Kaczory, wsi Kot, wsi Myrcha, wsi Stok, wsi Wola Wiśniowska i wsi Baranek, niemniej wodnego młyna Ruda zwanego; folwarku i wsi Domanice oraz wiatraku tamże będącego, wsi Czachy, Kopcie i Przywory, wójtostwa Domanice; folwarku i wsi Zbuczyn oraz wiatraku tamże będącego, wsi Rówce i wsi Karcze; folwarku i wsi Maścibrody oraz awulsu Wolka zwanego, wsi Białki; folwarku i wsi Wołyńce,*

¹⁵ Tamże, *Kontrakt urzędowy pomiędzy Antonim Sienkiewiczem a Pawłem Pniewskim o wypuszczeniu P. Pniewskiemu folwarku Domanice z wsiami Przywory, Czachy i Kopcie na lat 12, z dnia 26 października 1820 r. (kopia)*, b.n.k.

¹⁶ Tamże, *Pismo od Komisji Województwa Podlaskiego do Komisji Rządowej Przychodów i Skarby, Siedlce, dnia 31 maja 1822 r.*, b.n.k.

¹⁷ Tamże, sygn. 21867, *Pismo od dzierżawcy Sienkiewicza do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, Warszawa dnia 9 maja 1822 r.*, b.n.k.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Siedlcach (dalej APS), Akta Stanu Cywilnego Gminy Zbuczyn, urodzenia i zgonu - rok 1822 (poz. Nr 69), sygn. 27, s. 224. (posesor A. Hordziejewski był żonaty, mieszkał w Wiśniewie pod numerem 1).

¹⁹ APR, ZDP - Sukcesje, sygn. 21867, *Pismo od Komisji Województwa Podlaskiego z Wydziału Skarbu Sekcji Dóbr i Lasów Rządowych do Komisji Rządowej Przychodów i Skarby, Siedlce, dnia 18 maja 1822 r.*, b.n.k.

*wsi Wola Wołyńska i Grabianów, wybraniectwa Wiszniów, Kaczory, Domanice, Przywory i Zbuczyn z przyległościami i przynależnościami w powiecie i obwodzie siedleckim, województwie podlaskim położone [...].*²⁰

Z informacji znajdującej się w tym wykazie wynika, iż w składzie omawianych dóbr ziemskich znajdowało się w 1825 r. ogółem pięć folwarków: Domanice, Mościbrody, Wiśniew, Wołyńce i Zbuczyn oraz dwadzieścia jeden wsi.²¹ Porównując to z danymi majątkowymi pochodzącymi z 1804 r., łatwo wyliczymy, iż majątek rządowy Wiszniów powiększył się w okresie 20. letnim o trzy kolejne folwarki i osiem wiosek.

Wszystkie majątki skarbowe istniejące wówczas na terenie Królestwa Polskiego, oddane zostały władzy monarszej, którą stanowił car. On to zgodnie z własną wolą mógł nagrodzić dobrami narodowymi lub też dochodami pieniężnymi pochodzącymi z tych majątków osoby wskazane jako zasłużone, spośród których najczęściej znajdowali się wysokiej rangi wojskowi bądź urzędnicy państwowi. Podstawą prawną do tworzenia takich darowizn oraz uzyskania przez obdarowanych prawa do ich własności był ukaz tzw. nadawczy. Taki akt wydany został po raz pierwszy w dniu 4/16 października 1835 r.²² Powstała również tabela nadawcza, na podstawie której wszystkie donacje kwalifikowano do jednej z czterech podanych tam klas, a to znowu uzależnione było od kwoty rocznego czystego dochodu przynoszonego przez konkretny majątek.²³

Na podstawie tegoż prawa, car Mikołaj I ukazem z dnia 9/21 grudnia 1835 r. nadał Dobra Zbuczyn,²⁴ położone w ekonomii Wiszniów (a należące do klasy IV), radcy stanu pułkownikowi Janowiczowi,²⁵ który w roku 1836, w zamian za tę donację otrzymał od cara dziedzictwo nad dobrami Łukowa.²⁶

²⁰ APS, Hipoteka w Siedlcach, *Wiszniów*, sygn. 760,k.2

²¹ Miejscowości te to: Baranek (obecnie osada ta została włączona do miejscowości Ciosny), Białki, Ciosny, Czachy, Domanice, Gostchorz, Kaczory, Karcze, Kopcie, Kot (obecnie taka miejscowość już nie istnieje, a jej dawne terytorium zostało włączone do dzisiejszej miejscowości Wiśniew-Kolonia), Mościbrody, Myrcha, Przywory, Rówce, Ruda (obecnie nie istnieje taka miejscowość), Stok (obecny Stok Wiśniewski), Wiśniew, Wołyńce, Wola (obecnie Wólka Wiśniewska), Wola Wołyńska (obecnie to Wólka Wołyńska) i Zbuczyn.

²² Po upadku powstania listopadowego zaczęto upowszechniać w Królestwa Polskiego stosowanie w urzędach podwójnego sposobu datowania, zaś od 10 stycznia 1835 r. Rada Administracyjna nakazała już komisjom rządowym stosowanie podwójnej datacji. Oznaczano w niej jednocześnie datę wg kalendarza juliańskiego (stary styl – s.s.) i gregoriańskiego (nowy styl – n.s.). Kalendarz gregoriański wyprzedzał kalendarz juliański, a w XIX wieku różnica pomiędzy tymi kalendarzami wynosiła 12 dni. W przypadku tego ukazu, cyfra 4 oznacza datę wg kalendarza juliańskiego a cyfra 16 – wg kalendarza gregoriańskiego; IHNATOWICZ, BIERNAT (2003) 39.

²³ KUKULSKI (2007) 74.

²⁴ Dobra Ziemskie Zbuczyn obejmowały: folwark i wieś Zbuczyn z wiatrakami, wieś Rówce i Karcze z propinacją miejscową i lasem do nich przydzielonym, z odpadkami i osadami służby leśnej; APS, Hipoteka w Siedlcach ..., k. 2v.

²⁵ DPKP – Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 17, s. 453.

²⁶ Tamże, t. 20, s. 278.

Dobra Wiszniów natomiast (wg tabeli przynależne do klasy III i mające przynosić 10 tysięcy złotych polskich rocznego dochodu), подарowane zostały ukazem z dnia 1/13 czerwca 1836 r., generałowi majorowi Mikołajowi Iwanowi baronowi Korf, będącemu od marca 1835 r. dowódcą 2. Brygady 2. Dywizji Dragonów, a od 18 lipca (s.s.) 1835 r. – dowódcą 2. Dywizji Ułanów.²⁷ Korf swoją karierę wojskową rozpoczął w wojsku polskim. Jednak w 1831 r. w czasie powstania listopadowego, walcząc po stronie rosyjskiej, pełnił już funkcję wojennego naczelnika województwa podlaskiego. Brał również udział w walkach pod Grochowem, Ostrołęką a także w zajęciu Warszawy.²⁸

W następstwie kolejnego opublikowanego aktu, dobra Domanice²⁹ o powierzchni całkowitej 684 mórg,³⁰ wchodzące w skład omawianej ekonomii, otrzymał generał lejtnant Włodzimierz Aleksander Obruczew, dowodzący 3. Dywizją Grenadierów. Car w uznaniu za liczne jego dokonania, postanowił go nagrodzić poprzez obdarowanie majątkiem w naturze, co zostało upublicznione w dekreście wydanym w dniu 31 sierpnia/12 września 1837 r. W związku z tym na rzecz obdarowanego wydzielono dobra Krynka, Dąbie i Grzędzówka znajdujące się dotychczas w ekonomii Łuków oraz wspomniane wyżej dobra Domanice (tzw. klucz domanicki),³¹ dającymi w sumie czystego rocznego dochodu - 20 tysięcy złotych polskich (wg tabeli - należące do klasy II).³² Obruczew przejął oficjalnie w posiadanie donację w 1841 r.

²⁷ Tamże, t. 19, s. 149; Mikołaj Iwanowicz von Korf – urodzony w dniu 23 lipca 1793 r. we wsi Sala położonej w powiecie jamburskim i guberni Sankt-Petersburskiej, wywodził się z kurlandzkiego rodu, który w końcu XVI wieku wyróżniony został baronowskim tytułem. Jego ojciec Iwan Józefowicz Korf był kapitanem narewskiego pułku piechoty, a matką była baronówna Anna Iwanowna Wrangiel. Mikołaj miał 10. rodzeństwa i urodził się jako 5. dziecko w kolejności. W 1812 r. będąc młodym podporucznikiem wziął udział w wojnie ojczyźnianej, a następnie uczestniczył w zagranicznych kampaniach 1813-14 r. W bitwie pod Borodino - Korf dowodził 2. batalionem 2. baterii gwardyjskiej artylerii konnej. W 1815 r. awansował na porucznika, trzy lata później na kapitana, w 1819 r. na pułkownika, a w 1828 r. awansował na stopień generał-majora. Przed powstaniem listopadowym służył jeszcze jako dowódca artylerii i stacjonował w miejscowości Góra znajdującej się w powiecie stanisławowskim na terenie guberni warszawskiej. Podczas wojny polsko-rosyjskiej pełnił obowiązki szefa sztabu księcia Konstantego Pawłowicza. Uczestniczył w bitwach na Pradze, pod Grochowem i Ostrołęką. Od 29 sierpnia 1831 r. sprawował obowiązki naczelnika wojennego województwa podlaskiego. W marcu 1835 r. otrzymał dowództwo nad 2. brygadą 2. dywizji dragonów, a już w lipcu t.r. dowodził dywizją ułanów. Był wielokrotnie nagradzany. W 1851 r. otrzymał awans na stopień generała od artylerii. Od 1822 r. był żonaty. Miał sześcioro dzieci: Iwana, Józefa, Konstantyna, Aleksandra, Luizę, i Michała. Zmarł w dniu 10 października 1869 r. w wieku 76 lat, na folwarku Sielcow; *Корф, Николай Иванович*.

²⁸ KUKULSKI (2007) 84, 327.

²⁹ Do dóbr Domanice wchodziły: *folwark, wieś, wybraniectwo i wójtostwo Domanice wraz z wiatrakami tamże będącym, wsie Czachy i Kopicie, wieś i wybraniectwo Przywory, które odłączone od dóbr Wiszniów i do księgi wieczystej dóbr Dąbie przyłączone zostały*; APS, Hipoteka w Siedlcach..., k. 2v.

³⁰ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*(1881) 808.

³¹ Szerzej na ten temat: CABAJ (2012) 275 - 294.

³² DPKP, t. 21, s. 236; Obruczew został awansowany na stopień generała lejtnanta za kampanię polską w 1831 r. oraz za zasługi bojowe.

Skomplikowała się natomiast sprawa przejęcia donacji wiśniewskiej. Obdarowany nią gen. Mikołaj Korf zrzekł się jej na rzecz Skarbu Królestwa Polskiego. W zamian, zgodnie z obowiązującym prawem, zażyczył sobie pobieranie ekwiwalentu pieniężnego z kasy Skarbu Królestwa Polskiego. Zgodnie z ukazem donacyjnym mógł odbierać go w gotówce.³³ Oto jak ocenił tę decyzję, sekretarz stanu przy Radzie Administracyjnej w piśmie skierowanym do dyrektora głównego Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu: [...] *co do żądania Jenerała Lejtnanta Barona Korfa obdarowanego dobrami Wiszniew, Jego Książęca Mość w drodze szczególnej łaski i wyjątku, który dla innych obdarowanych za wzór służyć nie może, zezwolić raczył [...] aby odebranie od niego w posiadanie Skarbu dóbr Wiszniew, dokonaniem było dopiero od dnia 1 czerwca 1846 r. [...]*.³⁴ Zanim jednak Korf zrezygnował z tegoż majątku, zwrócił się we wrześniu 1843 r., tak wynika z ustaleń Jerzego Kukulskiego, do władz Królestwa Polskiego z żądaniem zmniejszenia kwoty podatków płaconych do Skarbu, a żądanie to uwarunkował pozostaniem przy donacji Wiszniew. Wielkość tego podatku, wg Korfa, została błędnie wyliczona. W odpowiedzi Iwan Paskiewicz - namiestnik Królestwa Polskiego, wydał dyrektorowi Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (dalej KRPiS) polecenie przejęcia donacji Wiszniew na rzecz Skarbu.³⁵ Dokumentuje to pismo skierowane przez tę komisję do Rządu Gubernialnego Lubelskiego z dnia 22 kwietnia/2 maja 1846 r., z którego wynika, iż majątek przejęto i zabezpieczono. Oto fragment tego pisma: [...] *Gdy generał Korf zrzekł się posiadania dóbr Wiszniewa prawem majoratu, a Rada Administracyjna zatwierdzając to zrzeczenie się pod datą 27 października/8 listopada 1844 r. [...] poleciła odebrać zaraz lasy a dobra od 1 czerwca 1846 r., przeto Komisja Rządowa poleca, aby Rząd Gubernialny lasy w dobrach Wiszniewa natychmiast pod dozór i administrację Urzędu Leśnego Łuków zajął, całość ich przez ustanowienie potrzebnych strzelców zabezpieczył i wnioski dla wyjednania potrzebnego na ten cel funduszu przedstawił [...]*.³⁶

Przejęcie majątku Wiszniów na rzecz Skarbu, z dniem 20 maja/1 czerwca 1846 r., potwierdza także treść innego dokumentu urzędowego zatytułowanego „Protokół ogólny objaśniający dzieło oddania dóbr Wiszniew w dzierżawę JW. Franciszkowi Celińskiemu na lata 1850-1862, z dnia 26 lipca/7 sierpnia 1851 r.” Dokument informuje również o kolejnych osobach - dzierżawcach tego majątku. Oto fragment wspomnianego protokołu:[...] *Dobra Wiszniew po zrzeczeniu się ich posiadania przez JW. Generała Barona Korff, w dniu 20 maja/1 czerwca 1846 r. powróciły w posiadanie Skarbu Królestwa, następnie przeznaczone zostały od powyższej daty w dwunastoletnią bezpłatną arendę do wysokości rocznego dochodu r.s. [rubli srebrnych – A. K.] 900 W. [Wielmożnemu – A.K.] Aleksemu Kozackowskiemu Radcy Kolegialnemu Kancelarii Gubernatora Wojennego Miasta Warszawy, a podług deklaracji na dniu 19 kwietnia/1 maja 1846 r. w Biurze*

³³ Tamże, t. 64, s. 417.

³⁴ APR, ZDP - Sukcesje, sygn. 15545, *Pismo od sekretarza Stanu przy Radzie Administracyjnej w Warszawie dnia 27 października/8 listopada 1846 r. do Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu*, b.n.k.

³⁵ KUKULSKI (2007) 116.

³⁶ APR, ZDP - Sukcesje, sygn. 15546, *Pismo od Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu do Rządu Gubernialnego Lubelskiego, Warszawa, dnia 22 kwietnia/2 maja 1846 r.*, k. 1.

Kommissyi Rządowej Przychodów i Skarbu spisanej, W. Kozaczkowski nadaną sobie arendę, ze wszystkimi prawami i obowiązkami odstąpił W. Franciszkowi Celińskiemu, na tej więc zasadzie Komissja Rządowa Przychodów i Skarbu powyższe dobra, za kontraktem w Biurze swem na dniu 24 kwietnia/6 maja 1846 r. spisany, wydzierżawiła W. Franciszkowi Celińskiemu na lat dwanaście 1846-58 [...].³⁷

W roku 1844 odłączono z ekonomii Wiszniew kolejny folwark i ziemie przyległe do niego, a leżące na terenie Zbuczyna,³⁸ o powierzchni całkowitej 3810 mórg.³⁹ Car postanowił tym razem, nagrodzić tymi dobrami należącymi do klasy IV z dochodem rocznym 5 tysięcy złotych polskich, pułkownika Mikołaja Mielnikowa, dowódcę pułku huzarów im. Jego Królewskiej Mości Króla Hanoweru, co też usankcjonował w dekreście wydanym w dnia 28 marca/9 kwietnia 1844 r.⁴⁰

Z dniem 1 czerwca [n.s. – A.K.] 1846 r. folwark Mościbrody został oddany w dzierżawę na 25. lat tj. na lata 1846-71, inżynierowi Antoniemu Hinczowi, piastującemu stanowisko naczelnika powiatu siedleckiego.⁴¹

W roku 1849 przeprowadzono, zgodnie z rozporządzeniem Komisji Rządowej Przychodu i Skarbu, wydanym w dniu 28 maja/9 czerwca 1849 r., kolonialne urządzenie i oczynszowanie włościan osiadłych w dobrach skarbowych Wiszniew. Skutkiem tego urządzenia została wydzielona Kolonia Wiszniew, oddalona od rzeki Muchawki o 2 km w kierunku południowym. Jest to teren dzisiejszej miejscowości Wiśniew. W wyniku tego oczynszowania, dotychczasowy kontrakt o dzierżawę dóbr zawarty w 1846 r. pomiędzy KRPiS a Franciszkiem Celińskim, uległ rozwiązaniu, zaś [...] *od dnia 20 maja/ 1 czerwca 1850 r. rzeczona dobra Wiszniew z czynszami od włościan wsi Wiszniew, Wólka Wiśniewska, Myrcha, Stok, Kaczory, Goschorza, Baranek i Ciosna przypadającymi, dochodem z młynów we wsiach Wiśniew i Goschorz będących, oraz z prawem propinowania za umową w Rządzie Gubernialnym Lubelskim na dniu 15/27 września roku 1850 spisaną, a przez Komisję Rządową Przychodów i Skarbu pod dniem 19/31 października b.r. zatwierdzoną, z wolnej ręki W. Franciszkowi Celińskiemu za sumę roczną r.s. 2099 kopiejek 19 ½, na lat dwanaście 1850/62 wydzierżawione zostały [...].⁴²*

³⁷ Tamże, sygn. 15543, *Protokół ogólny objaśniający dzieło oddania dóbr Wiszniew w dzierżawę JW. Franciszkowi Celińskiemu na lata 1850-1862, z dnia 26 lipca/7 sierpnia 1851 r.*, b.n.k.

³⁸ Dobra Ziemskie Zbuczyn obejmowały: folwark i wieś Zbuczyn z wiatrakami, wieś Rówce i Karcze z propinacją miejscową i lasem do nich przydzielonym, z odpadkami i osadami służby leśnej; APS, Hipoteka w Siedlcach ..., s. k. 2v.

³⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*(1895) 534.

⁴⁰ DPKP, t. 33, s. 443.

⁴¹ APR, ZDP - Sukcesje, sygn. 15545, *Pismo Asesora Ekonomicznego Okręgu Siedleckiego do Jaśnie Wielmożnego Gubernatora Cywilnego Guberni Lubelskiej, Siedlce, dnia 18/30 sierpnia 1846 r.*, b.n.k.

⁴² Tamże, sygn. 15543, *Protokół ogólny objaśniający dzieło oddania dóbr Wiszniew w dzierżawę JW. Franciszkowi Celińskiemu na lata 1850-1862, z dnia 26 lipca/7 sierpnia 1851 r.*, b.n.k.

Kształt terytorialny omawianych dóbr w tym okresie przedstawia mapa zamieszczona na końcu pracy.

A oto jak ówczesny dzierżawca Franciszek Celiński wspominał w 1850 r. sytuację ekonomiczną i swoje doświadczenia związane z prowadzeniem powierzonego mu majątku:[...] *Dobra Wiszniew zostają w dzierżawie mojej od 1 czerwca 1822 r. [n.s. – A.K.] czyli już lat 28. W tej epoce zastała mnie Rewolucja 1831 r. w której straciłem wszystkie inwentarze i zapasy gospodarskie: w zbożu, w wódkach i w różnych szczegółach i w tym roku skończył się kontrakt dzierżawny. Na lata następne zawarłem kontrakt o tę dzierżawę z Rządem jaki wówczas eksystował [urzędował] w Siedlcach pod prezydencjom JW. Generała Becherzewskiego, lecz po skończonej rewolucji, kontraktu tego Komissja Rządowa Przychodów i Skarbu nie chciała dotrzymać, dlatego że zapewniał dzierżawcy wynagrodzenie strat z klęsk wojennych, które zł. 100.000 z górą wynosiły, uległy więc woli Rządu musiałem zrzec się kontraktu w rewolucję zawartego i przyjąć kontrakt na dalszą dzierżawę z warunkami, które nie zapewniały żadnych strat. W czasie trwania tego kontraktu dobra Wiszniew przeszły na donację JW. Generała Korfa przez którego jako administrator pozostawiony zostałem w tych dobrach, a po 9 latach tenże zrzekł się donacji, dobra te przeznaczone zostały w arendę 12-to letnią JW. Rady Stanu Kozackowskiemu, od którego nabyłem prawo i zawarłem kontrakt dzierżawny z Komissją Rządową Przychodów i Skarbu pro 1846 na 1958 na lat 12, do układu z JW. Kozackowskim o ustąpienie praw zmuszały mnie nie tylko znakomite zakłady gospodarskie lecz i założenie fabryki cukru na zbudowanie której swój własny fundusz wyłożyłem, lecz ta fabryka w r. z. [roku zeszłym – A.K.] uległa pożarowi. Budowla na tę fabrykę była ubezpieczoną, a że była na gruncie skarbowym więc w miejsce tej odbudowałem za podniesiony fundusz [w tym miejscu tekstu, nie można odczytać wyrazu – A.K.] do gruntowej potrzeby budowle, które wynoszą 2.000 przeszło rubli srebrnych– nie skończyło się na pożarze, w którym znakomite poniosłem straty, dotknęły mnie następnie w tym czerwcu i lipcu t. r. [tego roku – A.K.] gradobicie i nadzwyczajna burza powietrzna w której utraciłem całą krescencję [zbiory – A.K.] i zasiewy ozime i jare jako też i na żywność dla ludzi i obroku dla koni zboże kupować musiałem. Burza powywracała budowle a niektóre uszkodziła. 10 budowł [budynków] co do dachów uszkodzonych zreperowałem, budowle zaś obora 100 łokci⁴³ długa [odpowiadało to długości 57,6 m – A.K.], karczma zajezdna w Wiszniewie i karczma zajezdna we wsi Gostchorzy zupełnie zrujnowane wymagają zupełnie nowego odbudowania, na które już anszłagi przygotowane zostały. Obok tych strat nastąpiła w roku zeszłym kolonialna regulacja dóbr Wiszniewa, a skutkiem tej wypowiedziana mi została posesja od 1 czerwca r.b. z powodu tej regulacji grunta folwarczne usterkoryzowane⁴⁴ i uprawne w ugorze do obsiewu ozimego przypadłe, przeznaczone zostały na kolonie włościańskie, a od włościan do folwarku przeznaczone są jarzyny obsiane, z tego powodu zasiew ozimy w r.z. [roku zeszłym – A.K.] na r.b. [rok bieżący – A.K.] jest bardzo mały gdyż niepodobno było dopełnić zasiewów na gruncie po zbiorach jarych niedoprawnych, gdyby więc kto inny niż ja pozostał*

⁴³ Łokieć nowopolski (miara długości) obowiązujący w Królestwie Polskim to 0,576 metra; IHNATOWICZ, BIERNAT (2003) 39.

⁴⁴ Sterkoryzacja – (stercus = nawóz) uprawa gruntu z zastosowaniem nawozów naturalnych lub sztucznych.

przy tej dzierżawie, wyrosłyby z tego powodu niewątpliwe pretensje do Skarbu. Wreszcie przy urzędzeniu kolonialnym zaprojektowane zostało założenie nowego folwarku na osadzie Kot Komisarza Chmielińskiego z powodu odległości gruntów z urzędzenia od włościan odpadłych, tak pod względem pastwisk, jak też stercoryzacji gruntów, zwózki zboża itp. nieodzownie potrzebnego, do którego potrzeba budowli jak najmniej i w Wiszniewie na pomieszczenie czeladzi z powodu ubytej pańszczyzny, a mianowicie: 1) obory na bydło, karczmy z zajazdem w Wiszniewie jako na trakcie, podobnie karczmy we wsi Gostchorzy o których już wyżej nadmienilem, jako przez burzę powietrzną wyróconych na których odbudowanie anszlagi są podstawione; 2) dla parobków do obrabiania gruntów w miejsce pańszczyzny potrzebne kilka budowli w Wiszniewie na nowo postawić; 3) Na folwarku nowo zaprowadzić się mającym na osadzie Kot zaprojektował komisarz ekonomiczny Chmieliński budowle: stodołę, oborę, spichlerz, szopę, ośmiorak – czyli dwa czworaki dla parobków, na które to budowle koszt, anszlagi obejmują.⁴⁵

Z zacytowanego obszernie źródła jawi się nie najlepszy stan omawianych dóbr. Nie dziwi też sposób przedstawiania sytuacji majątku przez dotychczasowego dzierżawcę, który składa relację organowi władnemu w kwestii przedłużenia umowy dzierżawnej. Celiński wyraźnie daje do zrozumienia, że nie jest za ten stan odpowiedzialny. Straty w majątku były według niego spowodowane czynnikami zewnętrznymi, powstaniem listopadowym, wydzieleniem donacji i klęskami żywiołowymi. Rozpoczęte zaś inwestycje upoważniały dotychczasowego dzierżawcę do przedłużenia umowy.

Franciszek Celiński nie cieszył się długo dzierżawą dóbr, gdyż zmarł w dniu 17 kwietnia [n.s.- A.K.] 1855 roku.⁴⁶ Prawa dzierżawne do tegoż majątku scedowano na brata zmarłego - Andrzeja Celińskiego. Uprawnienia przekazano mu reskryptem rządu gubernialnego z dnia 20 czerwca/1 lipca 1856 r.⁴⁷ Jednak nowy dzierżawca po zaledwie czterech latach zarządzania, w 1860 r., a więc w terminie wcześniejszym niż zawierał podpisany kontrakt, zrzekł się dalszej dzierżawy i odstąpił je Karolowi Hildebrandtowi – byłemu właścicielowi dóbr Pogorzelskich, znajdujących się w powiecie stanisławowskim w guberni warszawskiej.⁴⁸ Nowy posesor w dniu 1/13 maja 1862 r. zawarł już w swoim

⁴⁵ APR, ZDP - Sukcesje, sygn. 15547, *Protokół kwalifikacji W. Franciszka Celińskiego dotychczasowego dzierżawcy dóbr Rządowych Wiszniewa do dalszej posesyj tychże dóbr z powodu oczynszowania włościan przez Kommissję Rządową Przychodów i Skarbu z dniem 1 czerwca 1850 r. wypowiedzianej, Wiszniew, dnia 1/13marca 1850 r.*, b.n.k.

⁴⁶ APS, Akta Stanu Cywilnego parafii wyznania rzymsko-katolickiego w Zbuczynie, (UMZ 1855), sygn. 30, poz. 169, s. 173 (lat w chwili śmierci, czy też kim byli jego rodzice, czy skąd pochodził Franciszek Celiński zmarł w wieku 64 lat i pozostawił żonę Kamillę).

⁴⁷ APR, ZDP - Sukcesje, sygn. 15548, *Protokół sprawdzenia jak P. Karol Hildenbrandt dzierżawca dóbr Rządowych Wiszniewa dopełnił warunków kontraktowych z upłynionej 12 letniej tenuty dzierżawnej pro1850-62*, b.n.k.

⁴⁸ Tamże, sygn. 15544, *Protokół ogólny objaśniający postępowanie przy sporządzeniu aktu odbiorczo-podawczego dóbr Rządowych Wiszniew na lata 1862-74 P. Karola Hildebrandt dzierżawcę obowiązującego, Wiszniew, dnia 14/26 lipca 1863 r.*, k. 2.

imieniu, umowę z Rządem Gubernialnym Lubelskim o dzierżawę dóbr Wiszniew na kolejne 12 lat, tj. do 1874 roku.⁴⁹

Wykaz hipoteczny Dóbr Ziemskich Wiszniów i znajdujący się tam wpis, poczyniony pod datą 1857 r. dokumentuje pełny opis majątku, z którego wynika, iż dobra te [...] składają się z folwarku i wsi Wiszniów, młyna wodnego w Wiszniowie, wybraniectwa tamże, wsi Ciosna, wybraniectwa i wsi Kaczory, wsi Goschorza, młyna wodnego Goschorza, młyna wodnego Myrcha, osady Kot, wsi Stok, wsi Wola Wiszniowska czyli Wolka, wsi Baranek, folwarku Maścibrody, wsi Białka, folwarku Wołyńce, wsi Wołyńce, wsi Grabianów, awulsu dworskiego Helenów, z lasów i odpadów leśnych, mających rozległości morgów nowopolskich 2492 prętów 123, w okręgu i powiecie siedleckim, guberni lubelskiej położone [...].⁵⁰ Pięć lat później, w 1862 r., w skład majątku wchodziły [...] folwark Wiszniew tegoż nazwiska z należącymi doń wsiami urządzonemi i oczyszczowanemi, Wólka Wiszniowska, Myrcha, Kot, Stok, Kaczory, Goschorza i Ciosna [...] z dochodami z młynów we wsiach: Wiszniew, Goschorz, Kaczory, Myrcha i Ruda położonych [...].⁵¹ Jak widać po wyliczeniach zawartych w obu przedstawionych dokumentach, dobra te zmniejszyły się o dwa folwarki: w Mościbrodach i w Wołyńcach.

W 1866 r. gen. Artylerii Mikołaj Iwanowicz Korf, na skutek złożonej prośby do cara, przejął ponownie w posiadanie majorat Wiszniew. Jednocześnie wyraził życzenie, aby prawo dziedziczenia tegoż majoratu przeszło na jego najstarszego syna barona Jana /Iwana/ Korfa – pułkownika Lejb-Gwardii Kirasjerskiego pułku nazwanego imieniem cesarza Aleksandra II.⁵² Tenże pułkownik zwrócił się również z prośbą do cara, tym razem o zamianę dóbr Wiszniewa na inne dobra. Aleksander II przychylił się i do tej prośby, i w zamian za dobra Wiszniew, obdarował Jana Korfa czterema folwarkami z ekonomii Piotrków: Koło, Uszczyn, Witów v. Witówek i Zalesice wraz z lasami położonymi na terenie Leśnictwa Piotrków. Decyzja cara Aleksandra II była pozytywna dla Korfów i usankcjonowana ukazem wydanym w dniu 8/20 marca 1866 r.⁵³

Jeszcze w 1866 r. car obdarował kolejnego swojego oficera - generała lejtnanta Zachara Stiepanowicza Maniukina (m. n. dowódcę siedleckiego okręgu wojskowego),⁵⁴ majoratem (nieokreślonym) z terenów Królestwa Polskiego, przynoszącym 3000 rs. rocznego dochodu. Maniukin zażądał, aby przekazano na ten cel, z terenu powiatu siedleckiego, następujące folwarki: Wiśniew, Mościbrody, Wołyńce, Żabokliki, Strzała

⁴⁹ Tamże, sygn. 15549, *Umowa o dzierżawę dóbr Wiszniewa, Lublin, dnia 1/13 maja 1862 r.*, b.n.k.

⁵⁰ APS, Hipoteka w Siedlcach, k. 3.

⁵¹ APR, ZDP - Sukcesje, sygn. 15549, *Umowa o dzierżawę dóbr Wiszniewa, Lublin, dnia 1/13 maja 1862 r.*, b.n.k.

⁵² Iwan Nikołajewicz Korf był najstarszym synem gen. Artylerii Mikołaja (Nikołaja) Korfa oraz Marianny Krasowskiej, c. Jozefa; urodził się w 1827 r. Zgodnie z treścią strony internetowej WIKIDATA Iwan Korf zmarł w 1883 r., ale data jego śmierci nie została potwierdzona w innych dostępnych źródłach; *Корф, Николай Иванович*.

⁵³ DPKP, t. 64, s. 417; KUKULSKI (2007) 241 - 242.

⁵⁴ GERESZ (2014) 23.

i Chodów. Zastrzegł też, że gdyby jednak folwark Strzała nie mógł być przeznaczony na darowiznę, której to żądał dla siebie właściciel majoratu Golice jako wynagrodzenie za poniesione straty związane z powinnościami włościańskimi, to w zamian za to może mu być przydzielony folwark Dobryń, znajdujący się w powiecie bialskim. Okazało się jednak, że zarówno folwark Strzała, Chodów jak i Dobryń, nie mogą wejść w skład tworzonego majoratu dla Maniukina, ponieważ folwark Dobryń przeznaczony został ukazem w 1865 r., na majorat dla generała Baronowa, a folwark Chodów miał pozostać w dotychczasowej 30. letniej dzierżawie.⁵⁵ Majorat Maniukina uzupełniono więc dodaniem folwarku Łomazy z awulsem Szymonów, położonych również w powiecie bialskim⁵⁶.

W związku z utworzeniem nowego majoratu dotychczasowych pięciu dzierżawców otrzymało w 1867 r., od zarządu finansów Królestwa Polskiego, stosowne pisma informujące o tym, iż dzierżawione przez nich dobra zostaną przeznaczone na majorat dla generała Maniukina, któremu przekazany zostanie dnia 20 maja/1 czerwca 1868 r. Z tego też powodu zostali zobowiązani do ustąpienia z powyższych folwarków najpóźniej do dnia przekazania.⁵⁷ Decyzje takie otrzymali: Adolf Roszkowski z dzierżawy w Wołyńcach,⁵⁸ Karol Hildebrandt w Wiśniewie,⁵⁹ Antoni Hincz w Mościbrodach, Józef Nurzyński w Żaboklikach⁶⁰ i Antoni Szeliga w Łomazach.⁶¹

W dniu 3/15 listopada 1867 r. car zatwierdził powstanie nowych 12 donacji, w tym również majoratu złożonego z dóbr wiśniewskich, przeznaczonego dla gen. Maniukina. Ukaz ten opublikowany został dopiero w dniu 1/13 sierpnia 1968 r. Tym samym dobra Wiśniew znalazły się w posiadaniu rosyjskiego generała. Zgodnie z obowiązującym prawem były niewielkie szanse, aby majątki donacyjne w warunkach państwa rosyjskiego wróciły w polskie posiadanie.

Dobra Wisznów przeszły później na syna Maniukina –Mikołaja, który był ich właścicielem jeszcze w 1918 r.⁶² Rok później wszystkie majoraty ustanowione w okresie panowania rosyjskiego weszły w posiadanie Państwa Polskiego.

⁵⁵ APR, ZDP – Izba Skarbowa Siedlecka, sygn. 193, *Pismo Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych Sekcja Ogólna z 1866 r.*, b.n.k.

⁵⁶ Tamże, *Pismo do Wydziału Regulacji Podatków Stałych, Warszawa, z dnia 26 stycznia/7 lutego 1867 r.*, b.n.k.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże, *Pismo Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych Sekcja Techniczna do Dzierżawcy Dóbr Rządowych Wołyńce*, b.n.k.

⁵⁹ Tamże, *Pismo Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych Sekcja Techniczna do Dzierżawcy Dóbr Rządowych Wołyńce*, b.n.k.

⁶⁰ Tamże, *Pismo Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych Sekcja Techniczna do Dzierżawcy Dóbr Rządowych Żabokliki*, b.n.k.

⁶¹ Tamże, *Pismo Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych Sekcja Techniczna do Dzierżawcy Dóbr Rządowych Łomazy*, b.n.k.

⁶² KUKULSKI (2007) 370.

Dobra wiśniewskie składające się w 1866 r. z sześciu folwarków należały raczej do większych majątków. W tym okresie folwarki te, znajdujące się na terenie powiatu siedleckiego, tworzyły powierzchnię wielkości 4126 morgów i 798 prętów. Największy terytorialnie folwark znajdujący się w Wiśniewie, zajmował 2306 morgów i 211 prętów. Folwark w Mościbrodach ze względu na swoją powierzchnię 1084 morgów i 207 prętów, plasował się na drugiej pozycji w kolejności. Trzeci zaś folwark w Żaboklikach posiadał 457 morgów i 58 prętów, a najmniejszym obszarem był folwark w Wołyńcach. Liczył tylko 278 morgów i 80 prętów.⁶³ Pozostałe dwa folwarki Łomazy i Szymonów przynależące od 1866 r., do ekonomii wiśniewskiej, znajdowały się na terenie powiatu białskiego. Największą liczbę mórg dobra te posiadały na przełomie lat 20. i 30. XIX wieku. Pięć folwarków stanowiących majątek narodowy liczyły wówczas 8163 morgów i 218 prętów. Po tym jak folwarki Domanice i Zbuczyn zostały wyłączone na rzecz odrębnych donacji, dobra wiśniewskie liczyły tylko 3669 morgów i 218 prętów.



Fot. 1 – Plan zbiorowy Ekonomii Rządowej Wiśniew, APR, ZDP, sygn. 15544.

Analiza materiałów archiwalnych dotyczących dóbr wiśniewskich pokazuje dynamikę ich sytuacji własnościowej, obszarowej i ekonomicznej. Przez cały omawiany okres majątności te były w posiadaniu i dyspozycji monarchy. Zmieniali się natomiast

⁶³ APR, ZDP – Izba Skarbowa Siedlecka, sygn. 193, *Pismo Wydziału Dóbr i Lasów Rządowych Sekcja Ogólna z 1866 r.*, b.n.k.

dzierżawcy. Warto przy tym zauważyć, że przy zmianach przynależności administracyjno-państwowej zachowywały ważność umowy dzierżawne. Tak na przykład Stanisław Jabłonowski korzystał do swojej śmierci z nadania dokonanego jeszcze przez króla polskiego.

Bez względu na przynależność państwową dobra królewskie takie, jakimi były wiśniewskie, traktowano jako przedmiot donacji na rzecz osób zasłużonych w służbie monarchy. O ile jednak w okresie I Rzeczypospolitej służyło to sprawie polskiej, o tyle w okresie Księstwa Warszawskiego, a szczególnie za panowania rosyjskiego majątkami tymi planowano lub zrealizowano nagrodzenie obcych za zasługi w działaniach, polegających często na zwalczaniu polskiej działalności niepodległościowej. Tak było z nadaniem Dóbr Ziemiskich Narodowych Wiszniew, które dwukrotnie nadawano oficerom rosyjskim – najpierw Korf, później Maniukin. Rezygnacja tego pierwszego może świadczyć z jednej strony o nie najlepszym stanie ekonomii wiśniewskiej, z drugiej zaś o rywalizacji między oficerami rosyjskimi o uzyskanie najbardziej dochodowych majątków, o dogodnym położeniu. Omawiane dobra nie należały do atrakcyjnych dla donatariuszy. Ostatecznie jednak i one dostały się w ręce rosyjskie.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowe w Radomiu (dalej APR):

- Zarząd Dóbr Państwowych (dalej ZDP) - Sukcesje, sygn. 15543, 15544, 15545, 15546, 15547, 15548, 15549, 15550, 20418, 21860, 21867.
- ZDP – Izba Skarbowa Siedlecka, sygn. 193.

Archiwum Państwowe w Siedlcach (dalej APS):

- Akta Stanu Cywilnego Gminy Zbuczyn (*urodzenia i zgony*), sygn. 27
- Akta Stanu Cywilnego parafii rzymsko-katolickiej w Zbuczynie, (*UMZ 1855*), sygn. 30.
- Hipoteka w Siedlcach, *Wiszniów*, sygn. 760

Dziennik Praw Królestwa Polskiego (dalej DPKP) t. 17, 19, 20, 21, 33, 64,

Opracowania

- BEREZA A., OKNIŃSKI W. (2010), *Sądownictwo Siedleckie. Tradycje i współczesność*, Warszawa.
- CABAJ J. (2012), *Wydzielenie i organizacja dóbr donacyjnych Dąbie (Domanice, Grzędówka, Krynka)*, [w:] *Dla dobra rządu chłopskich dusz... Wiciarz – ludowiec – nauczyciel – uczonec. Księga poświęcona pamięci Profesora Józefa Ryszarda Szaflika*, M. ADAMCZYK, J. GMITRUK, A. KOESKI (red.), Warszawa/Kielce/Pułtusk, 275 - 294.
- CABAJ J. (2013), *Podanie Dworzańskie Starostwa Wiśniewskiego z 1777 roku, czyli jak Dymitr i Józefa Jabłonowscy dzierżawę królewską synowi przekazali*, „Historia i Świat”, 2, 347 - 381.
- GERESZ J. (2014), *Zaskakująca opinia gen. Maniukina*, „Echo Katolickie”, 42 (z dnia 16-22 października 2014 r.), 23.
- GIERLACH B. (1986), *Wiśniew 1819-1985*, Siedlce.
- GIERLACH B. (2003), *Wiśniew – osiem wieków; jak ja to widzę?*, Pruszków.
- GRALEWSKI M. (1877), *Kaukaz: Wspomnienia z dwunastoletniej niewoli: opisanie kraju – ludność - zwyczaje i obyczaje*, Lwów.

- IHNATOWICZ I., BIERNAT A. (2003), *Vademecum do badan nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa.
- Internetowy Polski Słownik Biograficzny – Antoni Sienkiewicz*, <http://ipsb.nina.gov.pl/index.php/a/antoni-sienkiewicz>, [dostęp dnia 21.03.2015]
- JASTRZEBSKA K. (2003), *Dzieje zaścianka szlacheckiego Jastrzębie. Między Domanicami a Wiśniewem*, Siedlce.
- Корф, Николай Иванович*, http://ru.wikipedia.org/wiki/Корф,_Николай_Иванович [dostęp dnia 23.03.2015].
- KUKULSKI J. (2007), *Generalowie carscy i ich majątki ziemskie w Królestwie Polskim (1835-1920)*, Warszawa.
- NIEDZIÓŁKA K. (2005), *Dzieje Domanic 1548-2002*, Siedlce.
- SENKOWSKA-GLÜCK M. (1968), *Donacje Napoleońskie w Księstwie Warszawskim. Studium historyczno-prawne*, Wrocław.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, red. F. SULIMIERSKI, B. CHLEBOWSKI, W. WALEWSKI, Warszawa 1881.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 14, red. B. CHLEBOWSKI, J. KRZYWICKI, Warszawa 1895.
- SZAREK J. (2013), *Nie dość Moskwie mordów*, <http://niezalezna.pl/38603-nie-dosc-moskwie-mordow> [dostęp dnia 24.03.2015]
- ZDANOWICZ H. (2013), *Kazimierz Kobylański – najpiękniejsza postać Grodzieńskiego Powstania 1863 roku*, <http://pamiec.org.pl/844/> [dostęp dnia 21.03.2015]

Summary

National Good Earth or landed estates existing in the period of the Polish Kingdom, included the in sites of former crown lands. These numerous estates were owned by of the National Treasure. I discussed estate in Wiszniowie (Wiśniew in the present) located in the district Siedlce, is an example of national prosperities.

Property in the Wiśniew is an example the nineteenth-century, a Polish village is located under Russian partition. Grange was their central location (house) inhabited mostly by the owner or lessee. Grange was center of administration and representative. The owners of these goods was the Treasury of the Kingdom but nevertheless they were repeatedly put a lease of or even included in the donation.

This article is primarily a response to a question about which ones the village belonged in the nineteenth century to the property and who, when and to what extent o managed to land estates in Wiszniów. We also brings the people associated with these assets, and provides information about legal ways to acquire such assets owned lease or as a donation.

The land reform of the countryside in the Polish Kingdom, the beginning of a long-term possession of the property by the Tsarist officers from the lineage of Maniukin. Their reign lasted time until the end of First World War.

Keywords: Wiszniów, Wiśniew, Siedlce, Polish Kingdom, administration